

دانشگاه کردستان

دانشکده ادبیات و زبان های خارجی

گروه زبان و ادبیات عربی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات عربی

عنوان:

سبک شناسی ساختاری خطابه در دوره صدر اسلام

پژوهشگر:

اقبال بسطامی

استاد راهنما:

دکتر جمیل جعفری

استاد مشاور:

دکتر شرافت کریمی

شهریور ۱۳۹۷

چکیده

رابطه انسان با دیگران، اغلب از طریق «زبان» و «گفتار» انجام می‌گیرد. کسانی که از نعمت نطق محروم اند یا با داشتن زبان از نحوه صحیح ارتباط برقرار ساختن با دیگران ناتوانند، بخش عظیمی از مقاصد خود را نمی‌توانند به دیگران برسانند. خطابه یا ایراد سخن در دوره‌ی صدر اسلام که رنگ توحیدی گرفت به عنوان ابزاری کارآمد برای تبلیغ دین تبدیل شد و عوامل پیشرفت آن از نظر محتوا دارای ساختار ویژه‌ای است. خطابه به عنوان وسایل ارتباط جمعی و اطلاع‌رسانی در این عصر، مهم‌ترین نقش را داشته است به دلیل اجرای زنده آن جایگاه خود را حفظ نموده و با آمدن دین اسلام یک جهش قابل توجهی در این حوزه به وجود آمد و خطابه‌های این عصر از نظر معنا ساده و بسیط بوده‌اند و برخلاف خطبه‌های عصر جاهلیت که برای مفاخره و منافره به کار می‌رفت مرتبه و جایگاه والایی در اسلام پیدا کرد.

کلید واژگان: خطابه، صدر اسلام، سبک خطابه، جاهلیت، خطیب، نماز جمعه و عیدین.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: مقدمه و کلیات.....
۱-۱	۱- مقدمه.....
۱-۲	۲- بیان مسأله.....
۳-۱	۳- مبانی نظری.....
۴-۱	۴- جنبه نوآوری.....
۵-۱	۵- اهداف.....
۶-۱	۶- پرسش های تحقیق.....
۷-۱	۷- روش شناسی.....
۵	فصل دوم: پیشینه.....
۱-۲	۱- کتاب ها.....
۲-۲	۲- مقالات.....
۳-۲	۳- پایان نامه ها.....
۱۳	فصل سوم: تعاریف.....
۱-۳	۱- پیدایش سبک شناسی.....
۲-۳	۲- تعاریف لغوی سبک.....
۳-۳	۳- تعاریف اصطلاحی سبک.....
۴-۳	۴- مفهوم سبک در نگاه قدمای ادبیات عرب.....
۵-۳	۵- سبک شناسی، زبان شناسی و نقد ادبی.....
۶-۳	۶- مکاتب سبک شناسی.....
۱-۶-۳	۱-۶-۳ سبک شناسی توصیفی.....
۲-۶-۳	۲-۶-۳ سبک شناسی تکوینی.....
۳-۶-۳	۳-۶-۳ سبک شناسی ساختارگرا.....
۷-۳	۷-۳ سطح های بررسی سبک شناختی متون.....

- ۳-۷-۱- سطح زبانی ۲۱
- ۳-۷-۲- سطح ادبی ۲۱
- ۳-۷-۳- سطح فکری ۲۲
- ۳-۸- خطابه در لغت و اصطلاح ۲۲
- ۳-۲- تاریخچه خطابه ۲۴
- ۳-۲-۱- خطبه در عصر جاهلی ۲۴
- ۳-۲-۲- خطبه در اسلام ۲۵
- الف- پیوند خطبه با اسلام ۲۷
- ب- موعظه در اسلام ۲۷
- ج- تاثیر اسلام در رشد و شکوفایی خطابه ۲۷
- ۳-۳- قالب و ساختار خطبه ۲۹
- ۳-۳-۱- سرآغاز ۳۰
- ۳-۳-۲- موضوع اصلی خطبه ۳۱
- ۳-۳-۳- خاتمه ۳۱
- ۳-۴- تاثیر قرآن بر خطابه ۳۱
- ۳-۴-۱- قرآن کریم و اثر آن در زبان عربی ۳۳
- ۳-۵- تاثیر کلام و سنت پیامبر(ص) بر خطبه ۳۴
- ۳-۶- خطبه در عصر رسالت ۳۶
- ۳-۷- ویژگی های خطابه در اسلام ۳۷
- ۳-۸- خطبه در سیره پیامبر(ص) ۴۰
- ۳-۹- شیوه های تبلیغی در صدر اسلام ۴۱
- ۳-۱۰- خطابه بعد از دعوت اسلام ۴۲
- ۳-۱۱- خطبه های جمعه و عیدین ۴۳
- ۳-۱۲- خطیبان بزرگ عصر اسلامی ۴۳
- ۳-۱۳- مقایسه خطابه در صدر اسلام با عصر اموی و عباسی ۴۳

- ۳-۱۳-۱- خطابه در عصر اموی و صدر اسلام ۴۴
- ۳-۱۳-۲- خطابه در عصر عباسی ۴۷
- ۳-۱۴-۱۴- آشنایی با آداب سخنرانی و سخنوری در صدر اسلام ۵۰
- ۳-۱۴-۱- عوامل ذوقی بودن سخنوری ۵۰
- ۳-۱۴-۲- کیفیت خطبه ها و حال و وضع خطیبان ۵۱
- ۳-۱۴-۳- ویژگی های خطیب ۵۲
- الف- اخلاص خطیب ۵۲
- ب- تعیین سبک و موضوع سخنرانی ۵۳
- ج- مخاطب شناسی ۵۳
- د- شناخت هدف ۵۴
- ه- خطیب و مزاج متعادل ۵۴
- و- حد شناسی خطیب ۵۴
- ز- پاکی و تقوا ۵۵
- ح- وزن اجتماعی ۵۵
- ط- شناخت حدود و پرهیز از غرور ۵۵
- ی- فصاحت متکلم ۵۶
- ک- تسلط بر سخن ۵۶
- ل- ضرورت تمرین ۵۶
- م- گزینش لغات ۵۶
- ن- اوصاف فطری ۵۷
- س- آگاهی خطیب به علم روز ۵۷
- ع- احترام به مخاطب و نرمی گفتار ۵۷
- ف- وفای به عهد و وقت شناسی خطیب ۵۸
- ۳-۱۴-۴- آفات خطابه ۵۸
- الف- عدم آمادگی علمی ۵۸

ب- عدم تناسب موضوع ۵۹

ج- شتاب زدگی ۵۹

د- عدم مراعات هماهنگی ۶۰

ه- تضاد گفتار با عمل ۶۰

و- وضعیت نامطلوب خطیب ۶۰

ز- طرح شبهه بدون پاسخ قوی ۶۰

ح- عوام فریبی ۶۱

ط- عوام زدگی ۶۱

ی- تقلید کورکورانه در سخنرانی ۶۱

ک- اضطراب ۶۲

ل- کم رویی ۶۲

م- داشتن فکر و دیدگاه روشن ۶۲

ن- فراموش کردن هدف ۶۲

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل ۶۳

۱-۴- بررسی سبک شناسانه خطبه های مشهور ۶۳

۲-۴- نمونه هایی از خطبه های تاریخی صدر اسلام ۶۳

۳-۴- خطبه رسول الله (ص) فی حجه الوداع ۶۳

۱-۳-۴- تحلیل ساختاری خطبه ۶۵

الف- سطح آوایی ۶۵

ب- سطح واژگان ۶۷

ج- سطح صرفی ۶۸

د- سطح نحوی ۶۹

ه- سطح ادبی ۷۱

۴-۴- خطبه ابوبکر الصدیق (رض) فی یوم السقیفه ۷۲

۱-۴-۴- تحلیل ساختاری خطبه ۷۳

الف - سطح آوایی	۷۳
ب - سطح واژگانی	۷۵
ج - سطح صرفی	۷۵
د - سطح نحوی	۷۶
هـ - سطح ادبی	۷۶
۴-۵ - خطبه علی بن ابی طالب (کرم الله وجهه)	۷۷
۴-۵-۱ - تحلیل ساختاری خطبه	۷۷
الف - سطح آوایی	۷۷
ب - سطح واژگان	۸۰
ج - سطح صرفی	۸۰
د - سطح نحوی	۸۱
هـ - سطح ادبی	۸۱
فصل پنجم: نتیجه گیری	۸۲
منابع	۸۳
چکیده انگلیسی	۸۶

فصل اول:

مقدمه و کلیات

۱-۱- مقدمه

«رَبِّ اِشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي اَمْرِي وَاَحْلِلْ عَقْدَةً مِّنْ لِّسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي»

حمد و سپاس پروردگار یکتا را سزااست که انسان را آفرید و به نعمت بیان مفتخر و مجهز فرمود، قرآن مجید را که کتاب هدایت و انسان ساز است به وی آموخت، تا در تمام قرون عظمت و جذابیت خود را حفظ نماید و درود بر همه ی انبیاء الهی از آدم تا خاتم و همه ی کسانی که در راه اسلام و قرآن و علم و دانش و فرهنگ و ادب تلاش نمودند، از بدو پیدایش بشر خطاب نیز به صورت ابتدایی و ساده وجود داشته است و لذا نمی توان زمانی برای آغاز آن مشخص کرد. خطابه بسان ابزاری برای دفاع از کرامت و صیانت انسان ها در قرون مختلف مورد استفاده قرار گرفته است و هر قوم یا قبیله ای تلاش داشتند از خطیبان خود پاسداری نموده و آنان را حمایت کنند. همان گونه که ظهور شاعر در میان قبیله ای موجب خرسندی و برپاداشتن جشن در میان آنان می شد، ظهور خطیب نیز در آن قبیله بر کیان آن صحنه می گذاشت و مایه مسرت مردم می شد.

بررسی سیر تاریخی خطابه و زمینه های رشد و تعالی آن و نیز واکاوی زمینه فرهنگی و اجتماعی و دینی آن، موضوع این پایان نامه است.

۱-۲- بیان مسأله

از بدو پیدایش بشر خطاب نیز به صورت ابتدایی و ساده وجود داشته است، بنابراین نمی-توان زمانی برای آغاز آن مشخص کرد؛ به عبارت دیگر، از آن زمان که مردم به حکم غریزه ی اجتماعی زیستن، یک جا گرد آمدند و آنجا را وطن اتخاذ کردند و با یک زبان به مکالمه و تفاهم پرداختند، با فن خطابه نیز آشنا شدند و برای دفاع و صیانت از حدود خود و جلب منافع و کمک های دیگران (که بدون فریاد و حماسه سرایی امکان نداشت)، مجبور بودند یا خود فن

خطابه را یاد بگیرند یا نمایندگانی را که به این فن آشنا بودند برای این موضوع انتخاب نمایند. (شریعتی سبزواری، ۱۳۸۱، ص. ۲۹)

قرآن کریم از نظر ادبی، بلیغ ترین خطیبان و شاعران عرب را تحت تأثیر خود قرار داد، از این رو خطیبان مسلمان پس از نزول قرآن از اسلوب قرآن تقلید و خطبه های خود را به آیات شریفه آن مزین می کردند و قرآن از نظر اسلوب، محتوا و واژگان بر خطبه های صدر اسلام تا عصر حاضر اثر گذاشته است. از سوی دیگر احادیث نبوی و خطبه های ائمه و صحابه تأثیر شگرفی بر خطبه های عصر اسلامی داشته است تا آنجا که بسیاری از سخنوران، عین یا مضمون خطبه های آنان را بازگو کرده اند.

اسلام، که تحولات بسیاری را در رفتار های فردی و اجتماعی مردم عرب موجب شد، خطبه را نیز در ساختار و درون مایه متحول کرد و در واقع، با باز تعریف خطبه بدان هویتی دیگر داد و مسلمانان توجه ویژه ای به جنبه های زیبایی شناسانه خطبه نشان دادند و تناسب و پیوند معنوی میان آغاز خطبه با محتوا و پایان آن از همان اوایل مطمح نظر آنان قرار گرفت. علاوه بر این به کار بردن تکیه کلام های گوناگون در حین سخنرانی نیز از دیگر ویژگی های خطابه در این عصر است و خطیبان، برای جلب توجه مردم، از تکیه کلام هایی چون ایها الناس - معاشر الناس - عباد الله و مانند آن ها، بهره بردند.

خطابه در صدر اسلام دارای ویژگی هایی است که برخی از آن ها عام می باشد و در خطبه های پیش از اسلام نیز وجود داشته است و برخی از آن ها دارای ویژگی هایی است که در اسلام، بر آن افزوده شده است. مهم ترین موضوعات خطابه در صدر اسلام عبارتند از: موضوعات دینی، پند و اندرز، رزمی، سیاسی، جنگ و صلح، توحید، معاد و نبوت.

حال با توجه به این نکات و نیز با توجه به این که خطابه در عصر صدر اسلام، در قیاس با دوره های دیگر، از شکوفایی خاصی برخوردار بوده است، این مسأله عارض می گردد که این فن دارای چه ویژگی هایی است که آن را متمایز می سازد و نیز چه عواملی به این شکوفایی و رونق افزوده است. علاوه بر همه ی این ها، محور تلاش در این تحقیق بر سبک این فن متمرکز است تا به شیوه ای روشمند، و با رویکرد نقد ساختاری به ویژگی های سبکی این فن پرداخته گردد و مضامین و موضوعات آن را مورد کنکاش قرار گیرد.

۱-۳- مبانی نظری

خطابه در لغت از ریشه ی خطب آمده است. «خطب در لغت به معنای کار یا مأموریت بزرگ یا کوچک است. همچنین خطب به معنای کاری است که سبب مخاطبه (گفتگو) بین

مردم می‌شود. در قرآن هم در همین معنا آمده است: "فما خطبکم أیها المرسلون" (الذاریات/۳۱) (ابن منظور، ۱۴۱۴ ق: ۳۶۰/۱). خطابه (با فتح خاء و باء) مصدر فعل ثلاثی مجرد خطَبَ یخطُبُ است که به معنای رد و بدل نمودن سخن و ایراد آن بر مخاطبان است که خطبه اسم مصدر آن به شمار می‌آید (همان: ۳۶۱/۱). خطابه در اصطلاح عبارت است از: ایراد سخن یا بیان مقصود به صورتی که از نظر محتوی و ترکیبات و ساختار ادبی دارای نظمی خاص، منطقی و معقول است. فن خطابه از دیرباز و شاید هم‌زاد با پیدایش زبان، وجود داشته و هم‌زمان با پیشرفت و تکامل تمدن و اندیشه بشری این فن نیز تکامل یافته است. پیش از آنکه وسایل ارتباط جمعی پدیدآید، خطابه به عنوان وسایل ارتباط جمعی و اطلاع رسانی ایفای نقش می‌کرد و به دلیل شنیداری بودن و زنده بودن اجرای خطابه، جایگاه اثر گذاری آن هنوز حفظ شده است (فقهی & غفاری، ۱۳۹۰، ص. ۱۶۲).

"سبک" در اصل کلمه‌ای عربی است که در لغت به معنای گداختن سیم و زر است. در فرهنگ لغت آمده است: «سَبَکُ الفضة: نقره را گداخت و در قالب ریخت» (البستانی، ۱۳۸۹، ص. ۲۷۸). «سبک در معنی اصطلاحی عبارت است از روش خاص ادراک و بیان افکار به وسیله ترکیب کلمات و انتخاب الفاظ و طرز تعبیر» (بهار، ۱۳۷۰، ج. ۱، ص. ۱۸). «سبک پدیده‌ای انسانی و همانند آدمی، چند وجهی است. به همین جهت سبک مستلزم رشته‌ی پیچیده‌ای از بررسی‌های همه جانبه است. بدین ترتیب سبک خود واقعیتی ملموس و عینی، ولی تعریف سبک‌شناسی نظری است» (غیائی، ۱۳۶۸، ص. ۱۰). مهم‌ترین مکتب‌های سبک‌شناسی عبارتند از: «۱- "سبک‌شناسی توصیفی" (= Descriptive stylistics)، ۲- "سبک‌شناسی تکوینی" (= Genetic stylistics)، ۳- "سبک‌شناسی نقش‌گرا" (= Functional stylistics)، ۴- "سبک‌شناسی ساخت‌گرا" (= Structural stylistics)، ۵- "سبک‌شناسی تائری" (= Affective stylistics)، و ۶- "سبک‌شناسی بافتی" (= Textual Stylistics)» (شمیسا، ۱۳۹۳، ص. ۱۴۷-۱۶۷).

در این پژوهش بررسی ویژگی‌های سبکی خطاب با رویکرد ساختاری مورد توجه است زیرا «فقط سبک‌شناسی ساختاری می‌تواند شیوه‌ی دقیقی مبتنی بر زبان‌شناسی را در مورد نقد آثار ادبی اعمال کند و به دلیل علمی بودن آن و شوری که میان ادیبان زبان‌شناس برانگیخته است؛ پسندیده‌ترین نوع سبک‌شناسی به شمار می‌رود.» (غیائی، ۱۳۶۸، ص. ۵۴-۵۶). سبک‌شناسی ساختارگرا در سه سطح زبانی، فکری و ادبی صورت می‌گیرد. «۱- سطح زبانی به سه سطح کوچکتر "آوایی" (= Phonological)، "لغوی" (= Lexical) و "نحوی" (=

Syntactical) تقسیم می‌شود. سطح آوایی نیز به موسیقی بیرونی (وزن)، موسیقی کناری (قافیه و ردیف) و موسیقی درونی (صنایع بدیعی لفظی) تقسیم می‌شود. سطح لغوی به بررسی درصد لغات فارسی، عربی و لغات بیگانه‌ی ترکی یا مغولی و کهن‌گرایی می‌پردازد. سطح نحوی هم از نظر همنشینی و دقت در ساخت‌های غیر متعارف، کوتاه یا بلند بودن جملات، کاربردهای کهن‌دستوری به بررسی آن می‌پردازد. ۲- سطح فکری: آیا اثر درونگرا و ذهنی است یا برون‌گرا و عینی؟ با بیرون و سطح پدیده‌ها تماس دارد و یا به درون و عمق پرداخته است؟ چه فکر خاصی را تبلیغ می‌کند؟ ۳- سطح ادبی: توجه به بسامد لغاتی که در معانی ثانویه (مجاز) به کار رفته‌اند و مسائل علم بیان از قبیل تشبیه و استعاره و سمبل و کنایه» (شمیسا، ۱۳۹۳، ص. ۲۱۶-۲۲۴).

۱-۴- جنبه نوآوری

شناخت ویژگی‌های سبکی خطابه در عصر صدر اسلام که سبب تمایز این فن در این دوره است، از جنبه‌های نوآوری در این پژوهش به شمار می‌آید.

۱-۵- اهداف

۱. تقسیم بندی خطابه در عصر صدر اسلام،
۲. شناخت دلایل رشد خطابه در صدر اسلام،
۳. تبیین ویژگی‌های سبک شناسانه خطابه در عصر صدر اسلام.

۱-۶- پرسش های تحقیق

۱. خطابه در صدر اسلام به چند دسته تقسیم می‌شود؟
۲. چه عواملی در بالندگی و توسعه خطابه در عصر صدر اسلام تأثیرگذار بوده است؟
۳. از منظر سبک شناسی، خطابه در صدر اسلام دارای چه ویژگی‌هایی است؟

۱-۷- روش شناسی

روش تحقیق در این پایان نامه توصیفی- تحلیلی با رویکرد سبک شناسی ساختاری است و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها تحلیل محتوای متن است و شیوه گردآوری اطلاعات نیز کتابخانه- ای با ابزار فیش برداری است. جامعه آماری نیز شامل تمام خطبه‌هایی است که در عصر صدر اسلام ایراد شده و به دست ما رسیده است. حجم نمونه هم منتخبی از ده خطبه از خطبه‌های پیامبر (ص)، و دیگر خطبای این دوره است.

فصل دوم:

پیشینه

تحقیقاتی چند درباره‌ی خطبه و خطابه در دوره های مختلف و خصوصاً دوره صدر اسلام نگاشته شده که از مهم ترین آن ها به کتاب ها و مقالات و پایان نامه هایی به شرح زیر اشاره می‌رود:

۲-۱- کتاب ها

- شوقی ضیف (۱۹۸۰)، در کتاب *الفن و مذاهبه فی النثر العربی* به بررسی انواع خطابه در نثر عربی از دوزه جاهلی تا دوره معاصر پرداخته و از صفحه ۵۲ تا ۶۳ از فصل دوم کتاب را (حدود ۱۰ صفحه) به بررسی خطابه در عصر صدر اسلام اختصاص داده است.
- فتح الله زاده، اباذر (۱۳۸۷)، در کتاب *نگرشی بر سیر خطابه و بررسی آن در دوره صدر اسلام*، پژوهش جامعی در این رابطه انجام داده است که در سال ۸۷ توسط انتشارات مجمع ذخائر اسلامی چاپ شده است.
- شریعتی سبزواری، محمد باقر (۱۳۹۲)، در کتاب *خطبه و خطابه در اسلام*، به خطبه و خطابه در این عصر پرداخته که به تازگی از سوی انتشارات بوستان کتاب در قم چاپ شده است. در این اثر، مؤلف تلاش دارد اصول خطابه را با توجه به منابع کهن و علمی و ادبی و هم چنین تجربه های مستمر و طولانی سخنوران نامی دسته بندی و تشریح کند تا اهل فن بتوانند از آن بهره بیشتری ببرند و این کتاب در ۱۴ فصل به جایگاه و تاریخچه فن خطابه، اسلام و خطابه پرداخته است.
- شریعتی سبزواری، محمد باقر (۱۳۸۱)، در کتابی با عنوان *درباره سخن و سخنوری (پیشینه، انواع و شیوه های سخنوری و گفتگو)*، در پنج بخش به

موضوع خطابه و سخنوری ورود کرده و آن را مورد کنکاش و بررسی قرار داده است. وی در بخش اول به رابطه خطابه و علوم انسانی (فلسفه، منطق، روانشناسی و جامعه‌شناسی پرداخته و در بخش دوم ویژگی‌های علمی و عملی سخنور را مورد ارزیابی و تحلیل قرار داده است. در بخش سوم اشاره‌ای داشته به مبادی و علوم بایسته در فن سخنوری یا دانش‌هایی که سخنور باید به آن‌ها آراسته باشد تا بر دل‌ها تاثیر گذارد. در بخش چهارم مراحل سخنوری را مطرح می‌نماید و سپس در بخش پایانی به اقسام و گونه‌های سخنوری می‌پردازد و این‌گونه کتاب خود را خاتمه می‌دهد.

- ابراهیم علی سلیمی (۱۳۹۵) کتابی را با عنوان **خطبه و خلافت (نگاهی به تاریخ، تحولات و کارکردهای خطبه‌های نماز جمعه و عیدین در خلافت شرق اسلامی)** به رشته تحریر درآورده است. پژوهنده این کتاب در صدد است اولاً کتاب‌های تاریخی که خطابه‌های نبی‌معظم (ص)، خلفای صدر اسلام، خطبه‌های دوران بنی‌امیه و بنی‌عباس را جمع‌آوری کرده‌اند، معرفی کند. ثانیاً آنچه از خطبه‌های رسول اعظم (ص) و ائمه معصومین آمده را ارائه نماید. ثالثاً شیوه‌های خطبه‌خوانی و روش تاثیرگذاری در خطبه‌ها را در قرن‌های اول تا سوم در دستور کار پژوهشی خود قرار داده است. رابعاً چگونگی به‌کارگیری خطبه و خطابه در جلسه‌های بحث و گفت‌وگو و مناظره را طرح نموده است. خامساً اهداف ایراد خطبه توسط خلفای بنی‌امیه و بنی‌عباس را مورد بررسی قرار داده که چگونه امیال خود را بر مردم تحمیل کرده و توانستند صدها سال بر گرده مردم سوار شوند. سادساً کم و کیف خطبه‌های شیعیان در دوران آل بویه در بغداد، در مسجد براتنا و چگونگی ایراد خطبه‌ها و نوع دعا برای امامان و خلفای آن دوران و مباحثی که در این خصوص بین علما و حاکمان پیش آمده، مورد بحث قرار گرفته است. در نهایت هم کارکردهای خطبه نماز جمعه و عیدین و تشریفات خطبه‌خوانی در دوران بنی‌امیه و بنی‌عباسیان مورد بررسی و تبیین قرار گرفته است.

- پیتر دیکسون (۱۳۸۹) کتابی را تحت عنوان **خطابه** تالیف نموده که برگردان فارسی آن توسط حسن افشار انجام شده است. این کتاب مجموعه‌ای از سی کتاب مستقل است که هر یک از آن‌ها به مقوله‌ای از اصطلاحات نقد می‌پردازد.

در واقع این مجموعه دایره المعارفی برای نقد ادبی به شمار می آید که به مقوله‌های گوناگونی می‌پردازد: برخی به نهضت‌ها و جنبش‌ها و مکتب‌های ادبی و برخی به ویژگی‌های سبکی و مانند آن پرداخته‌اند. در این کتاب (خطابه) به این موضوع پرداخته شده است که اعتقاد به اثر سخن به خیلی بیش از مطالعه و تدوین رسمی هنر خطابه برمی‌گردد. قهرمانان حماسه‌های هومر از نیروی سخن آگاه‌اند و از آن بهره می‌برند و سخنوری را یکی از بزرگ‌ترین امتیازات بشر می‌دانند و گرامی می‌دارند. با این حال در قرن پنجم ق. م. خطابه در مقام هنری مستقل پا به عرصه وجود نهاد. خطیب بیش از هر چیز کسی است که می‌توان درباره‌ی موثرترین راه طرح یک دعوی حقوقی با او مشورت کرد.

- ارسطو کتابی را با عنوان **خطابه** تالیف نموده که توسط اسماعیل سعادت به فارسی برگردانده شده است. ارسطو رساله خطابه خود را در اواسط قرن چهارم نوشت، اما درباره آن در عصر جدید بیش از روزگار باستان و قرون وسطی تحقیق شده است. هر چند قلمرو خطابه ارسطو به شیوه گفتار در برابر جمع است ولی نگاه وسیع او مسائل فلسفه و حکومت و تاریخ و اخلاق و ادبیات را هم در بر می‌گیرد. در بخش دوم می‌بینیم که او گزارش جامعی از روانشناسی انسان به دست می‌دهد، زیرا به عقیده او گویندگان نیاز دارند بدانند که ذهن شنوندگانشان چگونه کار می‌کند؛ شرح او درباره روانشناسی انسان به گونه‌ای است که ما خود نیز، در اثنای سخن او، گاهی متوجه می‌شویم که، که هستیم و چرا کاری را، وقتی که انجام می‌دهیم، چنین انجام می‌دهیم.

- محمد أبوزهره (۱۹۳۴) در کتابی با عنوان **الخطابه أصولها، تاریخها فی أزهـر العصور عند العرب**، در دو بخش به مسأله خطابه پرداخته است. وی در بخش اول به بیان اصول خطابه و تعریف آن از دیدگاه فلاسفه و منطقیون از ارسطو به بعد اقدام نموده و در بخش دوم از کتاب خود به تاریخ خطابه و خطیبان برجسته، از عصر جاهلی تا ۱۰۰ سال اول عصر عباسی پرداخته است و برای هر کدام از خطیبان نمونه ای آورده است.

- شیخ علی محفوظ (۱۹۸۴) کتابی را با عنوان **فن الخطابه و إعداده الخطیب**، به رشته تحریر درآورده است که در هفت فصل به مسأله خطابه و خطیب می‌پردازد. وی در فصل اول به تعریف خطابه و مقدمات و مبادی آن می‌پردازد و در